

УДК 324 (477)

Біденко А. І.

НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНЕ ПРОГРАМУВАННЯ В ПОЛІТИЧНІЙ РЕКЛАМІ

Статтю присвячено деміфологізації психотехніки нейролінгвістичного програмування.

Сьогодні у демократичних країнах обличчя політика і, відповідно, його шанси на перемогу у виборах визначають не ідеології, а переважно політичні технології, зокрема конкретна сфера їх застосування — політична реклама. Одним із популярних нині методів політичної реклами, який чи не найкраще характеризує такий стан, стало *нейролінгвістичне програмування* (Neuro-linguistic Programming, НЛП) — управління людською свідомістю за допомогою лінгвістичних конструкцій, архетипів, візуальних зображень тощо. Україна тільки сьогодні вступає у фазу застосування цих «високих» технологій — усі попередні вибори здебільшого проходили з використанням стандартних методик політичної реклами, без застосування психологічних факторів впливу на електорат.

Учасники українського політичного процесу ще й досі сприймають НЛП майже як магію, що начебто дозволяє безперешкодно отримати владу. Але закономірно, що ставлення до НЛП поступово змінюється (цей процес відбувався так само на Заході та в Росії: від «Структури магії» батьків НЛП Бендлера та Гріндера з їх «самовдосконаленням» — до серйозних наукових центрів, які взялися за детальне вивчення технік НЛП; від групи провінційних ентузіастів — до серйозних іміджевих компаній на кшталт «Нікколо М» чи «Имидж-Контакт»), тому можемо прогнозувати, що скоро в Україні використання НЛП, нарешті, стане звичним для політиків.

На жаль, у нас майже не існує наукових досліджень чи просто матеріалів про використання нейролінгвістичного програмування в політиці. Немає спеціалістів у галузі політичної реклами, які б могли проводити такі дослідження

(винятком є хіба що Георгій Почепцов) і на відповідному рівні забезпечувати професійне проведення виборчих кампаній. Тому єдиним виходом поки що залишається залучення іноземних спеціалістів (зокрема, в Росії НЛП досліджують О. Ситников, С. Горін, А. Куртов, М. Каган та інші, в США та Європі — Е. Роббінс, М. Дейвік. С. Шарплі, ще й досі практикують засновники НЛП Р. Бендлер та Дж. Гріндер), і це на сьогодні становить основну проблему вітчизняної практичної політології.

З огляду на вищезазначене можна тільки наголосити на нагальності та доцільності даного дослідження: в період, коли НЛП набуває все більшого значення як техніка психологічного впливу на людей, зростає необхідність у деміфологізації цієї техніки, позбавленні її рис магічності, всесильності. Вже сьогодні в Україні точаться суперечки про «чисті» чи «брудні» технології, але ці суперечки переважно викликані відсутністю, ґрунтовних праць з даної проблематики (питання може стояти лише так: правові чи неправові технології). Помітною є також тенденція до перебільшення ролі психологічних політичних технологій, тоді як повністю нехтуються такі методи, як робота з фокус-групами, написання логічних і коректних передвиборних програм, організація роботи в регіональних осередках партій і т. ін. Цю ситуацію можна виправити лише підвівши наукову основу до теорії політичної реклами і НЛП як одного з її засобів, тим більше, що вже сьогодні постало питання щодо його практичного застосування.

Нейролінгвістичне програмування сьогодні є доволі молодим підрозділом практичної психології, про який склався сталий стереотип: долу-

чившись до «таємничих технік НЛП», можна досягти успіху мало не в кожній галузі людської діяльності. Але (можливо, саме через це) особливістю нейролінгвістичного програмування було й залишається те, що воно так і не стало науковою теорією. І хоча набутком емпіричних досліджень стала впевненість у тому, що в певних межах, у певний час і за певних умов за допомогою НЛП можна досягати бажаних результатів, ще й досі не було досліджено ці межі, умови та засоби. Тому предметом нашого аналізу поки що залишаються набори технік психологічного впливу на свідомість і підсвідомість людини, які широко застосовуються у процесі комунікації, але не завжди виправдовують себе.

Не існує єдиного визначення НЛП — термін розуміють по-різному і часто зводять до кількох коротких, іноді метафоричних, дефініцій. Утім, їх можна об'єднати в одному спільному понятті. *Нейролінгвістичне програмування* — це методика вивчення суб'єктивного досвіду і створення відповідних моделей поведінки й наборів навичок і технік.

Водночас легше зрозуміти сутність НЛП через предмет його вивчення. Таким предметом є «паттерни» (*patterns*) — в даному випадку неперекладний термін, який означає приклади поведінки, що створені взаємодією мозку (звідси частка «нейро»), мови («лінгвістичне») і тіла. Теорія НЛП з'явилася в експертів у результаті аналізу таких «паттернів досконалості» у різноманітних галузях професійної комунікації. Тобто НЛП — це вивчення майстерності і створення моделей того, як люди структурують і використовують власний досвід. Але головне в НЛП те, що й зробило його таким популярним у наш час, а саме: ідея практичного застосування досліджених моделей іншими людьми («це навчання процесу навчання» [1]). І якщо НЛП на початку свого існування було лише медичною психотерапією, то винесення вдосконалення на перший план цієї ідеї перетворило його на методологію поліпшення стосунків між людьми. Але найкраще зрозуміти сутність нейролінгвістичного програмування можна прослідкувавши історію його виникнення як теоретичного знання.

Засновниками НЛП вважаються американці Джон Гріндер і Річард Бендлер (*John Grinder and Richard Bandler*). До речі, в 90-х роках ХХ ст. їх було віднесено до ста видатних людей, які вплинули на розвиток США. Д. Гріндер був асистентом професора лінгвістики в університеті Каліфорнії в Санта Круз, Р. Бендлер — програмістом, студентом-математиком (за деякими джерелами [2] — психології, але версія із математикою видається вірогіднішою, бо вся теорія НЛП просякнута бажанням віднайти певні алго-

ритми людської діяльності, структурувати її) в тому ж університеті. Вчені вирішили віднайти «код ефективної комунікації» і в 1974 році стали вивчати діяльність трьох видатних психотерапевтів: Ф. Перлза, засновника школи гештальт-терапії, Вірджинії Сатир, сімейного терапевта, і Мільтона Еріксона, всесвітньо відомого гіпнотерапевта (саме він винайшов надзвичайно популярний сьогодні *еріксоніанський гіпноз* — такий, що не вводить пацієнта у стан трансу, але все одно накидає певні твердження; цей гіпноз багато чого дав для подальшого розвитку нейролінгвістичного програмування [3]). У результаті вчені знайшли взаємозв'язок між жестами, мімікою людини та структурою її мови.

Бендлер і Гріндер не збиралися відкривати нову школу терапії, вони просто хотіли визначити «паттерни», які застосовують терапевти, щоб налагоджувати ідеальний контакт зі своїми пацієнтами. Але до 1976 року вчені назбирали достатньо матеріалу, щоб створити «*нейролінгвістичне програмування*» — доволі недолугий термін, який, за їхнім власним зізнанням, служив більше приверненню уваги, ніж поясненню цієї теорії. Втім, ідея була простою — НЛП має справу зі структурою суб'єктивного досвіду людини: як ми організовуємо те, що бачимо, чуємо і відчуваємо (відчуття людини — це частка «*неуго*»), як ми редагуємо і фільтруємо за допомогою органів почуттів те, що отримали із зовнішнього світу. НЛП також досліджує те, як ми описуємо це в мові (*linguistic*), як діємо — навмисно чи ненавмисно — щоб одержати результат (*programming*). Перші книжки («Структура магії» та «Паттерни») [4] розкривали переважно застосування технік НЛП у психотерапії, але подальші праці розширили предмет дослідження на багато інших сфер людської діяльності. Цьому великою мірою сприяло те, що Гріндер і Бендлер жили неподалік і постійно спілкувалися з Грегорі Бейтсоном — англійським антропологом, автором робіт з комунікації і теорії систем, який, до того ж, цікавився психотерапією і створив теорію подвійного зв'язку в шизофренії.

З того часу нейролінгвістичне програмування досить швидко поширилося фактично по всьому світові, окрім СРСР, де для загалу НЛП було відкрито лише в 1989 році. У 1977 році Гріндер і Бендлер провели серію дуже успішних публічних семінарів по Америці. Ця практика стала надзвичайно популярною і за останній рік схожі семінари з'явилися й в Україні. Нині майже 100 тисяч чоловік у світі в тій чи іншій формі пройшли тренінги з НЛП. Працюють понад 30 центрів НЛП, в яких консультуються найбільші фірми США, Англії, Італії та інших країн. У Сполучених Штатах Америки виходить

журнал «Енкепойт», існує безліч електронних видань, які вивчають поточний стан НЛП. Також виходять журнали в Англії та Мексиці.

Такою є сьогоднішня ситуація з нейролінгвістичним програмуванням як теоретичним знанням. Але з початку 80-х років ХХ ст. цей розділ психології отримав ще один напрям, який дуже змістив акценти і результати досліджень, — застосування НЛП в політичній боротьбі, політичній рекламі й розвідувальній діяльності. Щодо останньої сфери, яка не є темою нашого дослідження, ми зазначимо лише такий факт — у грудні 1987 року в Пентагоні було заслухано спеціальний 30-хвилинний огляд «Про можливості застосування НЛП для підготовки спецслужб і військових спеціалістів». На його підготовку було виділено майже 470 тисяч доларів [5]. Більш глибоке вивчення даного питання, без сумніву, розкриє досить цікаві особливості роботи розвідувального.

Що ж до політики, то тут насамперед проявляється головний феномен НЛП. А саме: якщо НЛП як тема для книжок та дисертацій з'явилося саме в 70-х роках минулого століття, то власне техніки нейролінгвістичного програмування людство використовувало в комерційній та політичній сферах з давніх часів. Це зрозуміло і з самого визначення НЛП як практики дослідження моделей поведінки, які *вже* існують, і з подальшого їх застосування. І лише сьогодні ми почали зараховувати ефективні приклади комунікації до тих чи інших категорій нейролінгвістичного програмування, раніше ж їх застосовували без будь-якої класифікації.

Саме тому вважається, що НЛП виникло досить давно і майже всі видатні історичні постаті успішно застосовували ті чи інші його техніки. Серед них були, зокрема, видатні оратори, генерали, диктатори. Часто в літературі, присвяченій нейролінгвістичному програмуванню, можна зустріти посилання на Наполеона чи Лінкольна як на першовідкривачів деяких засобів НЛП. Але найчастіше все ж таки згадують діячів ХХ століття, насамперед завдяки розвитку психологічних наук (учення про архетипи Юнга, дослідження Еріксона також стали набутками НЛП) й існуванню багатьох політичних прецедентів із використанням технік НЛП. Наприклад, А. Гітлера та Й. Сталіна вважають професіоналами в цій справі. Багато хто вважає, що дослідження НЛП з'явилися в СРСР навіть раніше, ніж у США, і першими центрами цієї сфери психології стали відділи ЦК КПРС з агітації та пропаганди. Наводяться й конкретні випадки, зокрема так звана «фраза-зомбі» «Партія — розум, честь і совість нашої епохи» [6]. Проте, як ми вже зазначили, лише у вісімдесятих роках ХХ століття

нейролінгвістичне програмування стало повноправним елементом політичної боротьби.

Кінець ХХ століття взагалі характеризують як початок періоду, коли політичні технології почали відігравати вирішальну роль під час політичних виборів, а політична реклама — шукати нових засобів впливу на аудиторію. Тоді ж люди почали усвідомлювати негативні сторони впливу на підсвідомість і намагалися обмежити на законодавчому рівні застосування таких технік. Так, у багатьох країнах [7] було заборонено такі методи НЛП, як 25-й кадр та використання звуків, що не сприймаються на рівні свідомості. Тому все більше уваги забирають легальні (візуальні, вербальні та ін.) техніки нейролінгвістичного програмування. Першими на науковому рівні, тобто консультуючись із професіоналами, створюючи окремі центри, їх почали використовувати такі відомі політики, як Рональд Рейган і Маргарет Тетчер.

Зокрема, відомий спеціаліст з НЛП Ентоні Роббінс, який консультував Вільяма Клінтона впродовж обох президентських кампаній США, у своїй книжці зазначає, що Р. Рейган, балотуючись у президенти, у телевізійних роликах постійно використовував образ ведмеда, який для американців є «особливо негативним символом Росії». Також застосовувалася зловісна музика й освітлення. У результаті Р. Рейган отримав імідж «сильного президента», який знає, як побороти радянську загрозу [8]. О. Ситников згадує про спеціалістів з нейролінгвістичного програмування Трилевана та Гергена, які працювали з Рейганом, а потім із Дж. Бушем [9]. Фактично ж сьогодні жодні вибори на Заході не проходять без застосування НЛП, причому ще й досі застосовують недобросовісні та заборонені техніки. Так, на виборах президента США в 2000 році сталася ситуація, коли Республіканську партію звинуватили в тому, що вона впливає на підсвідомість телеглядачів: у відеореklamі Джорджа Буша про реформу медичного страхування під час асоціювання демократів Альберта Гора з бюрократами (*bureaucrats*) двадцять п'ятим кадром проходило слово «пацюки» (*rats*). Ситуація, щоправда, не набула великого розголосу, проте спеціалісти вважають її типовим прикладом застосування заборонених технік НЛП.

До країн СНД нейролінгвістичне програмування прийшло лише з «відлигою», а в політиці його почали використовувати в 1991 році в Росії (наприклад, під час виборів того року імідж Б. Єльцина створювали на контрасті з М. Горбачовим [10]). Та лише в 1996 році в Росії НЛП стало нормальною практикою, коли навіть головний слоган виборчої кампанії «Голосуй або програєш» та його символіка стали найкращим

втіленням нейролінгвістичних технік. У Росії сьогодні НЛП є справді розвинутою галуззю, в яку вкладаються великі гроші, яку досліджують численні центри («Никколо М» та «Имидж-Контакт» видають літературу, проводять семінари, формують виборчі стратегії у багатьох країнах пострадянського простору). Давно створені іміджеві компанії, які використовують західний досвід і консультують відомих політиків (Примакова, Лужкова, Путіна, Жириновського). Нейролінгвістичне програмування настільки увійшло в політичне життя Російської Федерації, що існує навіть пов'язана з ним версія появи Володимира Путіна в російській політиці: адміністрація президента Єльцина (символ ведмеда найсильніший для російського менталітету) шукала політика з іміджем вовка, який би заступив менш популярний символ кабана Лужкова [11]. Тобто фактично жодне політичне рішення сьогодні не ухвалюється без консультації зі спеціалістами з НЛП.

Україна в цьому плані набагато відстає від Росії: у нас майже не існує компаній, які б серйозно досліджували НЛП, для проведення виборів здебільшого запрошують російських спеціалістів, які, не знаючи особливостей українського

політичного дискурсу, просто не в змозі вибудувати необхідні стратегії. Ще й досі можемо споглядати недолугі плакати, слогани, телерекламу, в яких не враховано особливості людської психіки, тому часто мають ефект, протилежний бажаному. Проте ситуація поступово змінюється: з'являється вітчизняна література з політичних технологій (насамперед книжки Г. Почепцова, видання Центру «TV Новинар» [12]), політики серйозно цікавляться нейролінгвістичним програмуванням (найпопулярнішою книжкою на розкладці Верховної Ради України є брошура про НЛП). Але видається, що парламентські вибори 2002-го року скоріше за все ще більше закріплять у суспільстві думку про НЛП, як про всемогутню методику, науку, що може вирішувати будь-які задачі. Саме тому найближчою задачею політичної психології (підтримка держави була б бажаною — не дарма ж у США НЛП займається Пентагон) є деміфологізація НЛП, критичний підхід до його технік і виведення аксіом щодо його впливу на підсвідомість людини. *Нейролінгвістичне програмування не є науковою теорією, але воно є мистецтвом, що, як і політична наука, для отримання результатів потребує великої уваги та значних зусиль.*

1. Джо́зеф О'Конно́р, Джо́н Сеймо́р. Введение в нейролингвистическое программирование. Новейшая психология личного мастерства. — <http://www.psychology.all.ru>
2. О'Коннор і Сеймор пишуть про психолога Бендлера, тоді як росіянин Ситников, який проходив тренінги у Гріндера і є директором компанії «Имидж-Контакт», — про програміста (Ситников А. П. Новые подходы эффективной коммуникации (стенограмма семинара). — Новосибирск, 1990. — С. 2).
3. Найвагоміші розробки у галузі м'якого гіпнозу американця шведського походження Мільтона Еріксона свого часу були підтримані розвідувальним управлінням Міністерства оборони США. Американці виходили з того, що людину можна занурювати у м'який гіпноз не тільки за допомогою вербальних технік, а просто одним дотиком руки, рухом очей, звуком подиху. Ці прийоми ще в 1932 році привіз у Каліфорнію з Росії відомий актор емігрант Михайло Чехов. Для зближення з залом актори використовують психотехніку, визначений набір поведінкових актів міміки, які впливають на глядача і передають визначений зміст. Сьогодні спецслужби багатьох країн використовують ці прийоми у своїх специфічних цілях, поширені вони й у виборчій агітації.
4. Обидві книжки можна дістати на сайті <http://www.lib.ru>.
5. Ситников А. П. Новые подходы эффективной коммуникации (стенограмма семинара). — Новосибирск, 1990. — С. 5.
6. Герасименко О. Имиджи политиков и имиджмейкерство // Комсомольская правда. — 1999. — № 187, 8—15 октября. — С. 6.
7. Навіть у Росії, але у зв'язку з недосконалістю закону про рекламу ця заборона не впливає на фактичне застосування 25-го кадру. В Україні законодавство з цих питань залишається вкрай незадовільним — єдиним згадуванням про неправові методи політичної реклами є п. 1. ст. 8 Закону України про рекламу від 03.07.1996 р.: «В рекламі заборонено використовувати засоби і технології, які безпосередньо діють на підсвідомість споживача».
8. Роббинс Э. Могущество без пределов. — М.: Культура и спорт, 1996. — С. 321—326.
9. Ситников О. Вказ. праця. — С. 6.
10. Герасименко О. Вказ. праця.
11. Михайлов А. Формула любви. Лучшие имиджмейкеры пытаются вывести ее для самого загадочного политика постсоветского периода / Версии. Бюллетень № 6. — 21 февраля 2000 г.
12. Виборчі технології. Вказ. праця.

A. I. Bidenko

NEUROLINGUISTIC PROGRAMMING IN POLITICAL ADVERTISING

The article is devoted to demythologization of the psycho-technique of neurolinguistic programming.